

رعایت برخی اصول و کارکرد های اسلامی در توسعه فیزیکی و کالبدی روستاها

* دکتر محسن صمدانیان *** محمد رضا زمانی

چکیده

یکی از شاخصه های پویایی و پیشرفت در هر کشوری تطبیق توسعه و پیشرفت همه جانبه خود با مبانی نظری و فرهنگ و رسوم آن کشور است در کشور ما نیز به لحاظ حاکم شدن ارزش های اسلامی و وجود حاکمیت دینی، سعی می شود ارزشهای اسلامی با فعالیت های توسعه و پیشرفت کشور عجین شوند نمود یکی از این فعالیت ها، برنامه ریزی برای توسعه روستاهای کشورمان می باشد تطبیق آموزه های دینی، و ارائه برخی راهکارهای دینی در توسعه مناطق روستایی که نقش تولیدی آن در روند توسعه کشور غیر قابل انکار است می تواند برای کارشناسان برنامه ریزی روستایی کارگشا باشد در این مقاله به توسعه فیزیکی و کالبدی روستاها که یکی از جنبه های توسعه روستایی است پرداخته شده است.

از دیدگاه ما اسلام توسعه مادی و فیزیکی را با رعایت چارچوب های خود مقدمه و زمینه ای برای توسعه معنوی و رشد و تعالی انسانی که هدف نهایی خلقت می باشد، می داند در متون اسلامی آیات و روایات متعددی در این زمینه وجود دارد که در این مقاله به بخش هایی از آن که مربوط به مبحث توسعه فیزیکی و کالبدی روستا هاست می پردازیم ابتدا شرایط مناسب استقرار در یک مکان از منظر قرآن و حدیث بررسی سپس به برخی از آموزه های اسلامی در توسعه فیزیکی و کالبدی روستاها اشاره می شود. این مقاله سعی بر آن دارد این مطالب را با کمک و یافته های ارزشمند کارشناسان مربوطه تحت عنوان «توسعه کالبدی و فیزیکی روستاها از منظر قرآن و حدیث» ارائه دهد.

کلید واژه :

قرآن کریم، توسعه کالبدی، روستا

*** دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث

* استادیار دانشکده ادبیات گروه الهیات

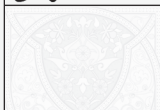
❁ مقدمه:

یکی از طرح های که برای توسعه فیزیکی روستاها در نظر گرفته شده است طرح های هادی و بهسازی روستایی است که چندین سال است در کشور اجرا می شود. مهمترین اهداف طرح های بهسازی عبارتند از: بهبود اوضاع فیزیکی و محیط زیست روستاییان برای ارائه خدمات رفاهی و کاهش تفاوت بین شهر و روستا، زمینه سازی برای گسترش سرمایه گذاری های تولیدی و تجاری، زمینه سازی برای افزایش خدمات در مراکز روستایی، ایجاد شرایط مناسب محیطی برای استقرار نیروهای متخصص در زمینه های تولیدی و خدماتی در مناطق روستایی. بدین ترتیب بهسازی را میتوان ایجاد شرایط مناسب و فراهم نمودن بستری شایسته برای زندگی سالم و مولد در روستا دانست که با تاکید بر اصلاح موجودیت فیزیکی روستا به منظور بهبود عملکرد سیستم روستا و با در نظر گرفتن استعدادهای محلی و منطقه ای در قالب سیاست ها و برنامه های دولتی به اجرا گذاشته میشود. (رضوانی، ۱۵۶، ۱۳۷۰) در کنار متخصصین این امر وجود کارشناس مذهبی که بتواند مسائل مذهبی را در طرح بگنجانند لازم و ضروری به نظر می رسد. در این مقاله سعی شده است این آموزه ها در طرح هادی روستایی بیان شود. ابتدا شرایط مطلوبی که یک منطقه باید داشته باشد تا برای سرمایه گذاری مفید و مثمر به ثمر باشد از منظر قرآن و حدیث بررسی می کنیم.

❁ شرایط مطلوب سکونت به لحاظ زیستی از منظر قرآن و حدیث

❖ ۱-۱ امنیت

یکی از مهمترین شاخصه های استقرار در منطقه مسکونی امنیت آن مکان است. نیاز به امنیت یکی از دلایل شکل گیری شهرها و روستاها شمرده شده است. آیات متعددی در قرآن کریم به این امر مهم اشاره دارد. حضرت ابراهیم علیه السلام پس از ساخت کعبه از خداوند میخواهد که این مکان را مکانی امن قرار دهد ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ﴾ (ابراهیم، ۳۵) (و یاد کن هنگامی که ابراهیم گفت: پروردگارا این شهر را ایمن گردان و مرا و فرزندانم را از پرستیدن بتان دور دار ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ

رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ...﴾ (بقره، ۱۲۶) (وچون ابراهیم گفت پروردگارا این سرزمین را شهری امن
گردان و مردمش را هرکس به خدا و روز باز پسین ایمان بیاورد. از فرآورده ها
روزی بخش ...)

علامه طباطبایی در تفسیر این آیات مینویسد: «مراد از ایجاد امنیت، امنیت
تشریحی است نه تکوینی، به این معنا که به صورت تدوین قوانین، امنیت شهر
را تضمین و اداره نماید سپس میافزاید امنیت نعمت بزرگ و بلکه از بزرگترین
نعمتهایی است که خداوند بر بندگان خود انعام کرده است. و به سبب آن
خیرات و برکات دینی و دنیوی نصیب مردم شده است و از بلاهایی که مردم
دیگر شهرها دیده اند مصون مانده اند و در پایان چنین نتیجه میگرد که وجود
امنیت تشریحی در مکه باعث تداوم امنیت در چهار هزار سال شده است (علامه
طباطبایی ۱۳۷۴ ش، ۹۹، ۱۲)

از آنجا که واژه «امن» در آیات مبارکه به صورت مطلق به کار رفته است میتوان
نتیجه گرفت که امنیت از هر لحاظ باید در استقرار مناطق مسکونی مورد توجه
قرار گیرد. مانند امن بودن از مخاطرات طبیعی همچون زلزله خیز نبودن مکان
، در مسیر سیل و رانش زمین قرار نگرفتن، امنیت های اخلاقی و امنیت غذایی
و غیره چنانکه در این آیه بدان اشاره شده است ﴿وَصَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ
آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقًا رَغَدًا مِّنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَدَّاهَا اللَّهُ لِبَاسِ
الْجُوعِ وَالْخَوْفِ مِمَّا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾ (نحل، ۱۱۲) (و خدا شهری را مثل زده که امن
و امان بود و روزی اش از هر سو می رسید پس ساکنانش نعمت های خدا را
ناسپاسی کردند و خدا هم به سزای آنچه انجام میدادند طعم گرسنگی و هراس
را به مردم آنها چشانید)

در این آیه به حوزه های مختلف امنیت از جمله، امنیت روحی و روانی با توجه
به واژه «مطمئن» ، امنیت غذایی و امنیت راه ها با توجه به جمله «یا تیهها رزقها
رغدا من کل مکان» و امنیت اجتماعی نیز با توجه به واژه «خوف» اشاره شده
است. که به سبب کفر نعمت ها به بلای گرسنگی و ناامنی روانی و ترس دچار
شدند و شرایط مطلوب برای یک زندگی راحت و آسوده را از دست داده است.

رعایت برخی اصول و
کارکردهای اسلامی

شاخصه امنیت از چنان اهمیتی برخوردار است که در فقه اسلامی سخت ترین مجازات‌ها (مأده، ۳۳) برای کسانی در نظر گرفته شده است که امنیت جامعه را به خطر می‌افکنند (ناصر مکارم شیرازی و دیگران ۱۳۷۴ ش، ۵۳۸، ۱۲-۵۳۹) کسانی که میخواهند سرزمینی آباد و مستقل داشته باشند باید قبل از هر چیزی به مساله امنیت پرداخت سپس مردم را به آینده خود در آن منطقه امیدوار ساخت و به دنبال آن چرخ‌های اقتصادی را به حرکت درآورد (همو، ۴۳۳، ۱).

شاخصه‌های امنیت از شمار تاثیر گذارترین ویژگیهای زیستگاه و محیط زندگی انسان به شمار میرود. میان مقوله امنیت و سامان یافتگی اجتماعی رابطه مستقیم و در هم تنیده‌ای وجود دارد. پدیده‌ها، سازکارهای امنیت زدا و کاهنده امنیت، پیامدهایی همانند تنش اجتماعی، کاهش ضریب رضایت مندی از زندگی، پایین آمدن شاخص‌های بهره‌وری را به دنبال دارد و زمینه‌های دست‌یابی به اهداف تاسیس شهر و روستا را از بین می‌برد. در مقابل آن افزایش نرخ امنیت جامع، فراگیر و همه‌جانبه به تحقق اهداف شهر و روستا و نظام اجتماعی مدد می‌رساند، ارزش‌های اخلاقی و دینی پذیرفته و مطلوب را نهادینه می‌کند. سطح رضایتمندی از زندگی را افزایش می‌دهد و به افزایش بهره‌وری و کارآمدی نظام شهری می‌انجامد از رخ دادن تنش‌های اجتماعی می‌کاهد و بستر رشد و کمال را فراهم می‌کند.

(عماد، سنایی راد ۱۳۸۸ ش، ۳۰۸) امام علی علیه السلام در اهمیت امنیت مناطق مسکونی می‌فرماید: «ثلاثة اشياء يحتاج الناس طرا اليها، الامن والعدل و الخصب» (حرانی ۱۴۰۴ ق، ۱۳۱) (سه چیز است که مردم به آنها نیازمندند امنیت، عدالت، وفور نعمت) و در حدیث دیگری می‌فرماید: «شر البلاد بلد لا امن فيه و لا خصب» (تمیمی آمدی، بی تا، حدیث ۵۶۸۴) (بدترین سرزمین، آن است که نه امنیت دارد و نه آبادانی).

بنابراین در برنامه ریزی توسعه روستایی امنیت منطقه مسکونی از جنبه‌های مختلف امنیت باید مورد توجه قرار گیرند و از استقرار روستا در مکان‌های نامناسب همچون قرار گرفتن در مسیرهای گسل زلزله، رانش زمین و انواع ناامنی‌های دیگر جلوگیری شود.

رعایت برخی اصول و
کارکردهای اسلامی

◆ (۲-۱) برخورداری از منابع آبی و حاصلخیزی سرزمین

بعد از اطمینان از امنیت مناطق مسکونی برخورداری از منابع آبی و حاصلخیزی مکان نکته دیگری است که باید در سکونت‌گزینی مورد توجه قرار گیرد. آیات متعددی از قرآن کریم گویای این نیاز اصلی جامعه انسانی است ﴿وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ * رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلَدَةً مَيِّتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ﴾ (ق، ۹-۱۱) (واز آسمان آبی پربرکت فرو فرستادیم، آنگاه بدان بوستان‌ها و دانه درودنی رویانیدیم تا روزی بندگان باشد و بدان سرزمین مرده را زنده کردیم و رستاخیز نیز همین گونه است)

در این آیه و آیات فراوان دیگر زندگی بلادها و سرزمین‌ها را مشروط به داشتن آب کافی جهت باروری ثمرات وزنده و شادابی مناطق زندگی میدانند. علاوه بر دارا بودن منابع آبی کافی برای زندگی قرآن کریم سرزمینی را قابل سکونت میدانند که خاک حاصلخیزی هم داشته باشد ﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبَثَ لَآ يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ﴾ (اعراف، ۵۸) (و زمین پاک گیاهش را به اذن پروردگارش برمی‌آید و آن سرزمینی که ناپاک و نامناسب است گیاهش جز اندک و بی‌فایده بر نمی‌آید این گونه آیات خود را برای گروهی که شکر می‌گذارند گوناگون بیان میکنیم)

قرآن کریم همچنین از سرزمین قوم سبا با عنوان «بلده طیبه» یاد می‌کند چرا که سرزمینی آنها با منابع عظیم آب در پشت سد مارب و خاکی حاصلخیز شرایط خوبی برای زندگی فراهم کرده بود ﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبُّ غَفُورٌ﴾ (سبا، ۱۵) (قطعا برای مردم سبا در محل سکونتشان نشانه رحمتی بود دو باغستان از راست و چپ، به آنان گفتیم از روزی پروردگارتان بخورید و او را شکر کنید سرزمینی است خوش و خدایی‌آمرزنده)

امام صادق علیه السلام نیز در حدیثی در این رابطه چنین می‌فرماید: «لَا يَطْلُبُ السَّكْنِي إِلَّا بَثْلَاثَ، الْهَوَاءِ الطَّيِّبِ وَالْمَاءِ الْغَزِيرِ الْعَذْبِ وَالْأَرْضِ الْخَوَّارِ» (مجلسی، بی‌تا، ۲۳۴، ۷۵) (سکونت بدون سه عامل حیاتی گوارا نیست هوای پاک و تمیز، آب فراوان و گوارا و زمین حاصلخیز و قابل کشت و زرع)

رعایت برخی اصول و
کارکردهای اسلامی

بنابراین در برنامه ریزی روستایی یکی از عوامل مهم توسعه عامل جغرافیایی آن منطقه میباشد» واقعیت عینی نشان میدهد که تنوع اقتصادی چه در شهر و چه در روستا بطور متعادل انجام نمی شود و همین عدم تعادل صرف نظر از بسیاری عوامل دیگر با وضعیت جغرافیایی منطقه رابطه ای تنگاتنگ دارد. بدین ترتیب وضعیت جغرافیایی منطقه عامل مهمی در توزیع ثمرات توسعه اقتصادی بویژه توسعه روستایی که رابطه بسیار نزدیکی با طبیعت دارد به شمار می رود. (آسایش، ۲۳، ۱۳۸۳)

◆ (۳-۱) برخورداری از راههای مواصلاتی امن و آباد

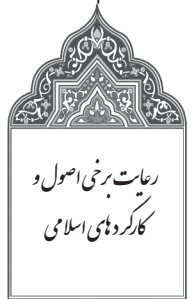
یکی از مولفه ها و عناصر اصلی مکان گزینی، راه و ترابری است. به این معنا که ایجاد و توسعه راه های دریایی و هوایی و زمینی و امنیت راه ها و طرق و بهره گیری از ابزار و وسایل جا به جایی و ترابری نقش بنیادین و اساسی در توسعه اقتصادی دارد. بلکه از برخی از آیات به دست می آید که راه ها در ابعاد دیگر توسعه نیز نقشی مستقیم و سازنده دارند؛ زیرا بی راه ها امکان تبادلات

فرهنگی و انتقال داده ها و یافته ها از سرزمینی به سرزمین دیگر فراهم نمی شود آیات بسیاری به مسئله راه ها و ترابری به عنوان یک نعمت توجه داده و از مردمان می خواهد که خداوند را بدان شکر و سپاس گویند. از جمله این آیات می توان به ۱۵ سوره نحل، ۵۳ و ۵۴ سوره طه، ۳۱ و ۳۲ سوره انبیاء، ۱۰ سوره زخرف و نیز ۱۹ و ۲۰ سوره نوح اشاره کرد. در همه این آیات خداوند به ایجاد و انشاء راه ها در میان کوه ها و دره ها اشاره می کند که شرایط مناسبی برای کوچ و ترابری انسان فراهم آورده است از آن جایی که امنیت در راه ها اصلی اساسی است و انسان ها به سبب قرار گرفتن در محیط های ناشناس و دوری از آبادی ها نمی توانند مقصد و مقصود خویش را به درستی بیابند و احتمال گم شدن می رود، نعمت ستارگان را برای تامین امنیت راه ها مطرح می سازد و می فرماید که خداوند ستارگان، عامل راهیابی انسانها و یافتن راه و مسیر در شب و روز ایشان قرار داده است؛ زیرا انسان می تواند با نشانه گذاری ستارگان، مسیر خویش را تعیین و مشخص کنند و در مسیر درست گام بردارند و از گم شدن رهایی یابند. (نحل، ۱۶) تاکید بر بزرگراه ها از آن روست که

امکان جابه جایی و حمل نقل و نیز امنیت بیش تری برای شخص و کاروان های ترابری فراهم است؛ زیرا حضور بیش تر و امکانات متعدد سفر و سیر را آسان می سازد و درصد خطرپذیری را کاهش می دهد. آیه ۲۷ سوره فاطر بر این نکته نیز تاکید می کند که راه ها می بایست متعدد و متنوع باشد تا امکان گذر و حمل و نقل جاده ای بیش تر و بهتر فراهم آید.

تعدد و تنوع راه ها نشان از توسعه یافتگی تمدنی و دست یابی به آرامش را دارد. خداوند در آیه ۱۱۲ سوره نحل هنگامی که از جامعه کامل، سالم و توسعه یافته سخن می گوید به مساله راه ها و توسعه یافتگی آن توجه می دهد که موجب می شود تا برکات و نعمت ها از هر سویی به سوی آن جامعه سراریز شود. جامعه ای که بدین سبب از امنیت و آسایش و آرامش کامل برخوردار می باشد و هیچ گونه اضطراب و ناامنی را تجربه نمی کند: ﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ مِمَّا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾ (و خدا شهری را مثل زده است که امن و امان بود و روزیش از هر سو فراوان می رسید، پس ساکنانش نعمتهای خدا را ناسپاسی کردند، و خدا هم به سزای آنچه انجام می دادند، طعم گرسنگی و هراس را به مردم آن چشانید).

فراهم آوری هرگونه امکانات بین جاده ای مساله ای است که در آیه ۱۸ و ۱۹ سوره سباء بدان توجه داده شده است. خداوند در این آیات می فرماید: ﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرَى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا آمِنِينَ﴾ (و میان آنان و میان آبادانیهایی که در آنها برکت نهاده بودیم شهرهای متصل به هم قرار داده بودیم، و در میان آنها مسافت را، به اندازه مقرر داشته بودیم. در این راه ها، شبان و روزان آسوده خاطر بگردید). اما مردم کافرپیشه و ناسپاس قوم سبا از خداوند می خواهند که این امنیت و کوتاهی راه را از ایشان بردارد و امکانات میان راهی را از میان ببرد: ﴿فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَا لَهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ (آنان گفتند: ای پروردگار ما، منزلگاههای ما را از هم دور گردان. ما نیز افسانه روزگارشان گردانیدیم و سخت پراکنده شان ساختیم و در این برای شکیبایان سپاسگزار پندها و عبرتهاست).

بنابراین دولت اسلامی می بایست در همه مسیرهای روستایی راه ها و جاده های متعدد و متنوع و نیز کوچک و بزرگ بسازد و امکان دسترسی منطقه به منطقه دیگر را تسهیل بخشد تا توسعه به معنای واقعی تحقق یابد. این معنا را می توان از آیات پیش گفته به دست آورد؛ زیرا وجود راه های ارتباطی زمینی گوناگون و متناسب و هم چنین تامین امنیت در مسیرهای داخل کشور و بیرون کشور است که به توسعه می انجامد.

◆ (۴-۱) حاصل بحث

با توجه به مطالب گفته شده برنامه ریزی برای توسعه روستاها در مناطقی که فاقد امنیت و آب و هوای مناسب و زمین های حاصلخیز برای کشاورزی و همچنین فاقد راه های مواصلاتی امن و آباد می باشد توصیه نمیشود. مدیران و کارشناسان برنامه ریزی روستایی نیز به این امر واقفند آنان عقیده دارند که «نظام استقرار در محیط روستایی با الزامات توسعه و تحول در شرایط کنونی سازگار نیست این نظام در خلال دورانی مدید به دلیل مقتضیات طبیعی و شرایط اجتماعی شکل گرفته و امروز به دلیل تحولات اجتماعی و فناوری بسیاری از عوامل تاریخی موثر در تکوین آن از میان رفته است... اگرچه در گذشته، به تبع شرایط امنیتی و یا قابلیت های محدود فناوری به ناچار در جاهای نامناسب نیز شکل میگرفت، و یا به دلیل پراکندگی منابع و دشواری دسترسی ها، وجود آبادی های کوچک و پراکنده توجیه پذیر بود، امروز نمی توان پیدایش چنین آبادی هایی را توجیه کرد. زیرا در شرایط اقتصادی - اجتماعی کنونی، ماندگاری آنها امکان پذیر نیست چنین شیوه ای از استقرار موجب اتلاف سرمایه و انرژی می شود، تعادل های زیست محیطی را بر هم می زند، و به شرایط با ثبات نمی انجامد. و سرانجام از شرایط بایسته برای توسعه پایدار برخوردار نخواهد بود (دیدقار، ۱۳۸۳، ۷۱، ۹۰-).

◆ (۲) اصول طراحی معابر روستایی از منظر قرآن و حدیث

بعد از اطمینان از امنیت و حاصلخیزی مناطق مسکونی و راههای ارتباطی امن و آباد اولین اقدام جهت زندگی و ساکن شدن در این مناطق طراحی معابر

و خیابان ها جهت اسکان و راحتی ساکنان منطقه میباشد . یکی از مسائل و مشکلات روستاهای کشور ، نابسامانی وضع کالبدی و کیفیت نامناسب مسکن روستایی است به طور کلی و با توجه به اینکه مکان یابی ، تکوین و گسترش اکثر روستاها به صورت خود جوش بوده و عمدتاً بر اساس طرح و نقشه ی از پیش تعیین شده نبوده است ، بنابر این بافت های روستایی مسائل و مشکلاتی دارند . که مجدداً باید اصلاح و بهسازی شوند . طراحی و نقشه کشی معابر و گذرگاه های روستایی هر چند بحث فنی و مربوط به متخصصان این فن است اما برخی از اصول فقهی که مستنبط از قرآن و حدیث است می تواند در بهسازی مناطق روستایی مثمر ثمر باشد . برخی از این اصول به قرار زیر است .

◆ ۱-۲ رعایت اصل « نظم و زیبایی و اتقان کار » در طراحی و بهسازی مناطق روستایی

نظم و هماهنگی و داشتن انضباط در کارها یکی از اصول پذیرفته شده عقل و دین است قرآن کریم در آیات فراوان به وجود نظم در جهان اشاره میکند و وجود نظم را دلیلی روشن بر وجود ناظم می داند ﴿ **الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَّا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَافُوتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِن فُطُورٍ** ﴾ (ملک، ۳) (همان که هفت آسمان را طبقه هایی (روی هم) آفرید هرگز در آفرینش خدای رحمان (از نظر زیبایی ، استواری و اتقان صنع) تفاوت و ناهمگونی نمی بینی ، پس بار دیگر بنگر آیا در خلقت هیچ خلل و شکاف و (خلاف حکمت) می بینی؟)

امام علی علیه السلام نیز در وصیت نامه خویش فرزندان و شیعیان خود را به نظم در کارهایشان سفارش می کند «**اوصیکما و جمیع ولدی و من بلغه کتابی بتقوی الله و نظم امرکم**» (مجلسی، بی تا، ۷۲، ۳۴) (شمارا و تمام فرزندانم و خانواده ام و هر کس که این نامه ام به دست او می رسد به تقوای خدا و نظم در کارهایتان سفارش می کنم) داشتن نظم به حدی مهم است که حضرت در کنار تقوای الهی به نظم سفارش می کند چرا که بی نظمی به بی تقوایی می انجامد .

از آنجا که اصل نظم و انضباط به زیبایی و زیباشناسی گره خورده و ایجاد زیبایی نهایت نظم و انضباط را می رساند . در بهسازی مناطق روستایی اصل زیبایی در طراحی معابر و گذرگاه ها و خیابانهای روستایی باید مورد توجه قرار

گیرد. «زیبایی ها چه در نمایشگاه طبیعت و چه محصول فکر و ذوق انسانی، از دیدگاه اسلام محبوب و مطلوب بوده و همه زیبایی ها مستند به خداست. آیات متعددی در قرآن مجید زیبایی ها را به خدا نسبت می دهد و حتی محروم ساختن مردم از زیبایی ها را مورد توبیخ قرار می دهد ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ (اعراف، ۳۲) ای پیامبر بگو زیورهایی که خدا برای بندگان پدید آورده و نیز روزی های پاکیزه را چه کسی حرام گردانیده؟ بگو این نعمتها در زندگی دنیا برای کسانی است که ایمان آورده اند و روز قیامت نیز خاص آنان می باشد این گونه آیات خود را برای گروهی که می دانند به روشنی بیان می کنیم)

علامه طباطبایی ذیل این آیه می نویسد: «اخراج زینت» استعاره ای است تخیلی و کنایه است از اظهار آن، آری این خدای سبحان است که با الهام و هدایت خود انسان را از راه فطرت ملهم کرده تا انواع و اقسام زینت هایی که مورد پسند جامعه او و باعث مجذوب شدن دلها به سوی اوست ایجاد نموده به این وسیله نفرت و تنفر مردم را از خود دور سازد، پس گرچه بر حسب ظاهر به وجود آوردن زینت ها و سایر حوایج زندگی کار خود انسان است و لیکن از آنجایی که به الهام خداوند بوده در حقیقت او ایجادش کرده و آن را از پنهانی به عرصه بروز و ظهور در آورده، چون میدانسته که این نوع موجود محتاج به زینت است «ایشان در ادامه می افزاید» و این زینت از مهمترین اموری است اجتماع بشری بر آن اعتماد میکند و از آداب راسخی است که به موازات ترقی و تنزل، مدنیت انسان ترقی و تنزل می نماید، و از لوازمی است که از هیچ جامعه ای منفک نمی گردد، بطوری که فرض نبودن آن در یک جامعه مساوی با فرض انعدام و متلاشی شدن اجزای آن جامعه است» (طباطبایی، ۱۳۷۴ ش، ۸، ۹۹-۱۰۰) «اسلام در تمام شئون حیات، به دو عنصر محوری اهمیت می دهد و همگان بویژه دولت مردان را مسئول تامین آن دو رکن اساسی میداند: یکی استحکام عمل و دیگری هنرمندی و زیبایی آن. یعنی کاری که مطابق اصول علمی نباشد چون متقن و استوار نیست، مقبول نیست و کاری که در عین اتقان و استواری هنرمندانه و زیبا نیست، مطبوع و مطلوب نخواهد بود.

رعایت برخی اصول و
کارکردهای اسلامی

رسول گرامی اسلام ﷺ درباره عنصر محوری اول چنین فرمود: «ان الله يحب اذا عمل احدكم عملا ان يتقنه»

(پاینده، ۲، ۶۸۳، ۱۳۸۲) یعنی آنچه محبوب خداست، کار محکم و عمل متقن است و درباره عنصر محوری دوم چنین فرمود: «يحب الله العامل اذا عمل ان يحسن» (همو، ۶۹۱) یعنی آنچه محبوب خداست، کار هنرمندانه، ادیبانه و زیباست. خداوند نیز جهان را با دو اصل استحکام و زیبایی آفرید و دوست دارد که جانشین او در زمین، انسان وارسته ای باشد که معماری کارهای او فنی و زیباسازی های او نیز هنرمندانه باشد.

پیامبر اکرم ﷺ پس از آنکه بنایی را با نهایت دقت و محکم کاری تمام کرد، فرمود: می دانم که پس از مدتی فرو میریزد لیکن خدا بنده ای را دوست دارد که وقتی کاری انجام میدهد، آن را محکم سازد: «...لكن الله يحب عبدا اذا عمل عملا احكمه» (مجلسی، بی تا، ۶، ۲۲۰) در اسلام کم کاری، خیانت و تزویر در کار، نیرنگ و پنهان کردن حقیقت، به شدت نکوهش شده است، قرآن کریم به گونه ای فراگیر و عام از این مسئله نهی میکند: ﴿وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ...﴾ (شعرا، ۱۸۳) (هیچ چیز از مردم کم مگذارید و پیمانان و ترازو را تمام نهدید). جامعیت پیام این آیه به قدری است که تمام اشیا و امور واقع در تحت قانون کار، مشمول آن است خواه کار از سنخ نقل و انتقال کار مادی باشد و خواه از صنف کار معنوی. (جوادی آملی، ۲۶۰، ۱۳۸۶-۲۶۱)

متاسفانه در طرح هادی روستایی بسیاری از روستاها نیمه کاره و بدون استحکام و زیبایی کار رها شده اند. هرچندکه این مسئله دلایل مختلفی از جمله کمبود بودجه طرحهای هادی روستایی و عدم مدیریت و نظارت صحیح بر این طرح دارد ولی تمامی این مسائل بر خلاف اتقان و استواری و زیبایی کار و در نتیجه برخلاف آموزه های اسلامی است.

◆ ۲-۲ رعایت اصل «لا ضرر و لا ضرار» در طراحی و نقشه کشی معابر روستایی

یکی از اصول فقهی که کاربرد فراوانی در استخراج احکام فقهی دارد اصل «لا ضرر

رعایت برخی اصول و
کارکردهای اسلامی

و لا ضرار» است که برگرفته از حدیث زیر است پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: «لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام» (کلینی/۴۱۳ق، ۵، ۲۹۴) (در اسلام ضرر و ضرر رساندن به کسی وجود ندارد) بنابراین در برنامه ریزی توسعه روستایی براساس این قاعده در طراحی کوچه ها و خیابان های روستایی هرگونه اقدامی که موجب ضرر و زیان رساندن نسبت به دیگران باشد باید خودداری شود. و طراحی و ایجاد معابر بایستی بدون هیچ گونه ضرر و زیان به اجرا گذاشته شود.

◆ ۲-۳) رعایت اصل «عدم عسر و حرج»

عسر به معنای سختی، دشواری، دشوار بودن، سخت بودن و حرج به معنای تنگنا و تنگی و تنگ گرفتن است. خداوند هیچ عسر و حرجی در دین قرار نداده است. ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ...﴾ (الحج، ۷۸) (...خداوند در دین اسلام برای شما هیچ مشقتی و سختی طاقت فرسایی قرار نداده است ...)

﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَ...﴾ (مائده، ۶) (خداوند نمی خواهد برای شما در دین مشقت ایجاد کند) بر اساس این اصل در بهسازی مناطق روستایی برنامه ریزی باید به گونه ای باشد که هیچ گونه عسر و حرجی برای ساکنین ایجاد نکند و اگر بافت روستایی به لحاظ ارائه خدمات ضروری و اضطراری برای روستائیان ناکار آمد و عسر آفرین و مشقت آور باشد می بایست اصلاح گردد. مواردی همچون طراحی، احداث و توسعه و تعریض معابر و خیابان ها، فضاهای عمومی (فضای سبز، فضا یا آموزشی، درمانی و خدماتی) با استناد به این اصل با با سهولت انجام پذیرد و هیچ گونه دشواری و سختی برای اهالی به وجود نیاورد.

◆ ۲-۴) رعایت اصول بهداشتی

رعایت اصول بهداشتی نیز از دیگر مواردی است که اسلام بسیار بر آن تاکید کرده است بخصوص در روستاها که ارتباط بیشتری با دام و طیور دارند. بنابراین بایستی در طرح های بهسازی برای دفع فاضلاب های خانگی و همچنین ایجاد مکانی به دور از محیط زندگی جهت جمع آوری فضولات حیوانی به عنوان کود برای زمین های کشاورزی و مهمتر از همه تامین آب بهداشتی روستاها جهت

حفظ بهداشت از ضرورت‌های طرح‌های بهسازی روستایی است. پیامبر بزرگ اسلام ﷺ در این رابطه می‌فرماید: «ان الله طيب يحب الطيب، نظيف يحب النظافه، كريم يحب الكرام، جواد يحب الجواد، فنظفوا افتيتكم» (پاینده، ۲، ۱۳۸۲، ۶۰۶) خداوند پاک است و پاکی را دوست دارد؛ پاکیزه است و پاکیزگی را دوست دارد، کریم است و کریمان را دوست دارد، بخشنده است و بخشندگی را دوست دارد، پس محیط زندگی خود را پاکیزه نگه دارید)

و در حدیث دیگری می‌فرماید: «ان الاسلام نظيف فتنظفوا فانه لا يدخل الجنه الا نظيف و تنظفوا بكل ما استطعتم فان الله تعالى بنى الاسلام على النظافه و لن يدخل الجنه الا كل نظيف» (همو، ۲، ۹۹۸) (بدرستی که اسلام پاکیزه است پس شما نیز پاکیزه باشید چرا که جز پاکیزه وارد بهشت نخواهد شد و هر چه می‌توانید پاکیزه باشید بدرستی که خداوند اسلام را بر پاکیزگی بنیان گذاشت و جز پاکیزگان وارد بهشت نخواهند شد).

متأسفانه بسیاری از روستاها فاقد ماشین‌های جمع‌آوری و دفع زباله هستند که باعث انباشت زباله در محیط زندگی روستاها شده و چهره زشتی از روستاها به نمایش گذاشته است که این مسئله نیز بر خلاف آموزه‌های دینی ماست.

۲-۵) ایجاد فضای سبز

اهمیت و توجه به ساخت فضاهای عمومی جهت استفاده همگان از باورهای دیرینه و اساسی جامعه مسلمین بوده است و تعالیم الهی نیز مشوق این نوع نگاه است چنانکه سنت نبی اکرم ﷺ در بدو ورود حضرت به یثرب، ایجاد و تاسیس فضاهایی با نام مسجد بوده که آن مکان در طول رسالت حضرتش کانون فعالیت‌های فرهنگی اجتماعی بود و اداره کارهای متعددی نیز بوده است و به این وسیله انسجام و همبستگی عصر بعثت را تضمین کرده است ... احداث خلستانهای متعدد و حفر چاه به منظور سیراب

کردن آنها و سقایی مومنین، به دست حضرت علی علیه السلام در شهر کوفه نیز گواهی دیگر بر اهتمام جامعه مسلمین بر توسعه فضاهای عمومی بوده است. همچنین تشریح احکامی از سوی اولیای دین مبنی بر تشویق ایجاد چنین فضاهای و وضع قوانینی در راستای احکام آن که امروزه در فقه اسلامی از آن به

رعایت برخی اصول و
کارکردهای اسلامی

عنوان احکام وقف یاد میشود دلیلی دیگر بر تاکید این امر بوده است. اصولاً وقف دارای کارکردهای متفاوتی بوده که یکی از این موارد احداث امکانه ای است که کاربرد همگانی دارد (ربانی، نقی ایازی، ۱۵۹، ۱۳۸۸) یکی از فضاهای عمومی که باید در طرح های بهسازی مورد توجه قرار گیرد این فضای سبز جهت زیبایی هرچه بیشتر جهت ایجاد شور و نشاط بر ساکنین است.

قرآن کریم یکی از ویژگی های «بلد طیبه» (شهر و روستای مطلوب) را وجود فضای سبز آن میداند چنانکه وقتی از ویژگی های شهر سبا صحبت میکند وجود فضای سبز آن را نیز خاطر نشان می سازد. ﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُّوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ﴾ (سبا، ۱۵) (قطعاً برای مردم سبا در محل سکونتشان نشانه رحمتی بود دو باغستان از راست و چپ وبه آنان گفتیم از روزی پروردگارتان بخورید و او را شکر کنید شهری است خوش و خدایی آمرزنده) «مساکن و منازل مردم سبا از بوستانهای دوگانه برخوردار بوده که خداوند این وضعیت را به عنوان روزی الهی و شادی و خرمی وصف کرده است یعنی وضعیتی ستوده و توصیه شدنی» (فیاض انوش، ۳۲۷، ۱۳۸۸)

قرآن کریم همچنین شهرهای فرعونیان را دارای باغها و چشمه سارها بود با عنوان مقام و جایگاه نیکو معرفی می کند البته فرعونیان نسبت به این نعمت بزرگ ناسپاسی نمودند و در نهایت نابود شدند «کم ترکو من جنات و عیون و زروع و مقام کریم» (دخان، ۲۵ و ۲۶) (چه باغها و چشمه ها که از خود به جای گذاشتند و زراعتها و جایگاه های زیبا و گرانقیمت) یکی از ویژگیهای بهشت به عنوان مکان زندگی مطلوب وجود فضای سبز و چشمه های فراوان آن است که میتواند الگوی مناسبی برای ایجاد فضای سبز باشد سرسبزی فراوان آن به حدی است که سیاه گون مینماید ﴿مُدْهَامَّتَانِ﴾ (رحمن، ۶۴) (بهشت از شدت سرسبزی سیاه گون مینماید) با الهام از این آیه میتوان فضای سبز روستاها و شهرها را در حدی گسترش داد که فضای زندگی غالب فضای سبز باشد.

قرآن کریم همچنین وجود فضای سبز را موجب بهجت و شادی در ضمیر انسان می داند: ﴿وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ

رعایت برخی اصول و کارکردهای اسلامی

مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيحٍ...» (حج، ۵) (...و زمین را خشک و مرده می بینی اما هنگامی که آب باران بر آن فرو می فرستیم به حرکت در میاید و از نوع گیاه زیبا و نشاط آور می رویند)

در آیه دیگر می فرماید: ﴿وَالْأَرْضُ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيحٍ﴾ (ق، ۷) (و زمین را گسترش دادیم و در آن کوه های عظیم و استوار افکندیم و از هر نوع گیاه بهجت انگیز در آن رویندیم) در روایات نیز فضای سبز موجب انبساط روح و شادی انسان عنوان شده است. امام علی علیه السلام می فرماید: «النظره الی الخضرة نشرة» (سید رضی، ۱۳۷۹، حکمت ۴۰۰) (نگاه کردن به فضای سبز باعث شادی میشود) امام رضا علیه السلام نیز به نقل از پدران نشان می فرمایند: «بوی خوش، خوردن عسل، سوار کاری و نگاه به سبزه باعث شادی میشود.» (مجلسی، بی تا، ۱۶، ۶۳)

در کل باید فضای فیزیکی و کالبدی روستاها طوری طراحی شوند که بتواند شرایط مطلوب زندگی را چه از لحاظ روحی و چه از لحاظ جسمی برای ساکنین مهیا نماید. متأسفانه در طرح هادی روستایی نقشه این طرح با استفاده از فضا و نقشه ی حاکم بر روستا طراحی میشود. و قبلاً گفتیم که کوچه و خیابان و معابر روستایی در گذشته بر اساس الگوی خاص طراحی نشده است لذا برای اینکه موارد گفته شده در بحث توسعه فیزیکی و کالبدی روستا بتواند قابلیت اجرایی شدن را داشته باشد پیشنهاد می شود ابتدا کل مساحت اراضی مسکونی و کوچه و خیابان روستاها مشخص شود سپس کل منطقه مسکونی با نقشه جدید و زیر ساخت های مناسب که بتواند قابلیت اجرای موارد گفته شده را داشته باشد به کار گرفته شود.

◆ (۳) مسجد اولین بنا

بعد از اتمام نقشه کالبدی و فیزیکی روستا اولین اقدامی که باید در ساخت یک روستا مورد توجه قرار بگیرد مسجد است اهمیت ساخت مسجد به عنوان اولین بنا در روستاها و شهرها به این دلیل است که مسجد مرکز اصلی عبادت و توجه به خدا که نمود اصلی آن نماز است و نماز یاد خداست که به صورت دسته جمعی و معمولاً در مساجد برگزار می شود و دور بودن از این مراکز

رعایت برخی اصول و
کارکردهای اسلامی

به عنوان دور شدن از ذکر و طهارت و تقواست و جامعه بی تقوا در نهایت به وادی هلاکت می‌افتند. این مبحث که از آن در متون اسلامی به عنوان «تعرب بعد الهجرة» یاد می‌شود به این معناست که «انسان مسلمان در جایی زندگی کند که دسترسی به فراگیری مسائل واجب دینی وجود نداشته باشد و تحت تاثیر محیط بدون مراکز عبادی و آموزش دینی کم کم از دین خدا دور گردد (شکرانی، ۱۳۸۸، ۲۵۴) «تعرب بعد الهجرة» هم‌ردیف شرک به خدا و از گناهان کبیره دانسته شده است امام صادق علیه السلام می‌فرمایند «**التعرب بعد الهجرة و الشرك واحد**» (دستغب به نقل از اصول کافی باب کبائر، ۲۳، ۲، ۱۳۶۵) بنابراین برای آنکه جامعه روستایی از برکات مراکز عبادی و مسجد دور نماند اولین اقدام در احداث یک منطقه مسکونی بایستی احداث مسجد باشد.

◆ (۴) مسکن

یکی از ضرورت‌های برنامه ریزی توسعه روستایی بعد از احداث مسجد احداث مسکن مناسب روستایی است مسکن یکی از مهمترین نیاز اولیه انسان است «آخرین بر آورد مرکز آمار ایران در سال ۱۳۸۳ نشان می‌دهد افراد ساکن در روستاهای کشورمان حدود ۲۳ میلیون نفر از جمعیت ۶۸/۵ میلیون نفر کشور در روستاها ساکن هستند که در ۴/۳ میلیون واحد مسکونی سکونت دارند پاسخگویی به این نیاز مردم و ضرورت انطباق و اقدامات با نیازهای مردم و تاکید اصل ۳۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر تامین مسکن مناسب برای تمام خانوارهای ایرانی خصوصا روستاییان این موضوع را از اهمیت بیشتری برخوردار می‌نماید با توجه به رشد طبیعی جمعیت و فرسودگی و ضریب استهلاک بالای واحدهای مسکونی روستایی هم اکنون ساخت مسکن جدید به امری اجتناب ناپذیر مبدل شده است (سرتیپی پور، ۱۳۸۵، ۲۷)

در قرآن و روایت از خانه با واژه های بیت و مسکن نام برده شده است که معنای هر یک از این دو واژه به فلسفه خانه اشاره دارد. واژه بیت از «بات یبیت بیتا» به معنای مکانی که شب در آن به سر آورده می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ۶۴). و واژه مسکن اسم مکان از «سکن یسکن» به معنای محل سکونت و آرامش می‌باشد. در زیر نکاتی از قرآن و حدیث در رابطه با مسکن بیان می‌شود.

رعایت برخی اصول و
کارکردهای اسلامی

◆ ۴-۱) مکان و مصالح مسکن

اولین مسئله ای که در ساخت مسکن باید بدان توجه نمود حلال بودن مکان و مصالح مسکن از لحاظ شرعی می باشد غصبی بودن مکان و مصالح و یا استفاده از مال حرام در ساخت مسکن از لحاظ شرعی درست نیست و موجب ویرانی و بی برکتی خانه دانسته شده است پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «**اتقوا البنیان فی الحرام فانه اساس الخراب**» (نوری طبرسی، ۱۳۱۸-۱۳۲۱ ش، ۴۷۲، ۳) (از به کار بردن مال حرام در ساخت خانه بهره‌یزید که مایه و اساس ویرانی خانه است)

◆ ۴-۲) امنیت و استحکام مسکن

امنیت و استحکام مسکن از دیگر مواردی است که باید در ساخت خانه مورد توجه قرار بگیرد از آنجا که کشورمان یکی از سانحه خیز ترین کشورهای جهان محسوب می شود حوادثی همچون سیل، رانش زمین و از همه مهمتر زلزله هر ساله بسیاری از سکونتگاههای ایران را بویژه در مناطق روستایی تهدید میکند. از نظر زلزله خیزی تقریباً در مقاطع ۵ تا ۷ سال یک بار شاهد وقوع زلزله با بزرگی ۶ تا ۷ ریشتر درجه در مقیاس ریشتر و گاهی بیشتر هستیم بر اساس مطالعات زمین شناختی حدود ۹۷ درصد از شهرها و روستاهای کشورمان در معرض خطرات ناشی از وقوع زلزله می باشد. زلزله مهمترین خطرات طبیعی است که در طول تاریخ خسارات بسیاری بویژه بر عرصه های روستایی وارد ساخته است. برای نمونه در زلزله سال ۱۳۶۹ استان های گیلان و زنجان حدود ۵۱ درصد کل روستاها در اثر زلزله کم و بیش آسیب دید و بر اثر آن ۱۵۴۶۶۷ واحد مسکونی روستایی (۱۰۷۶۳۷ واحد در استان گیلان و ۴۷۰۴۰ واحد در استان زنجان) تخریب شد. (رضوانی، ۸، ۱۳۸۳)

زلزله مانند سایر حوادث طبیعی است و این انسان است که باید راه مقابله آن را بداند و از وقوع حوادث جلوگیری کند همچون خشکسالی که باید برای مقابله با آن باید به ذخیره سازی آب در پشت سدها و اقدامات دیگر همت گماشت قرآن کریم به ما می آموزد بهترین راه مقابله با خطرات پیشگیری از وقوع آن است در داستان حضرت یوسف علیه السلام، آن حضرت به امر خدا برای پیشگیری از خشک سالی به ذخیره سازی و انباشت گندم اقدام فرمود در مورد مسکن نیز همین مسئله صادق است یعنی برای پیشگیری از وقوع

رعایت برخی اصول و
کارگروه های اسلامی

حوادث بهترین راه مقام سازی مسکن در مقابل خطرات است. اهل بیت علیهم السلام نیز ساکن شدن در خانه ای که استحکام لازم را ندارند منع می نمودند رسول اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «ثلاثه لا يتقبل الله عزوجل لهم بالحفظ، رجل نزل في بيت خرب...» (مجلسی، بی تا، ۱۵۷، ۷۳) خداوند عزوجل حفاظت سه کس را بر عهده نمیگرد مردی که در خانه خراب و ناامن سکونت کند) بنابراین به کار بردن روشهای جدید و هر روش دیگر که به استحکام و امنیت بیشتر مسکن می انجامد مورد تایید عقل و دین و از ضرورت‌های برنامه ریزی توسعه روستایی است.

◆ (۳-۴) رعایت نکات بهداشتی در ساخت مسکن

از دیگر مواردی که باید در ساخت خانه بدان توجه داشت رعایت نکات بهداشتی در ساخت مسکن است «در قرآن کریم در دو آیه واژه مسکن که جمع مسکن است با صفت «طیبه» عنوان یکی از وعده های خداوند به اهل ایمان در جهان دیگر به کار رفته است

(۱) ﴿وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ (توبه، ۷۲) (خداوند به مردان و زنان با ایمان باغهایی وعده داده که از زیر درختان آن نهر ها جاری است و در آن جاودانه خواهند بود و نیز سراهایی پاکیزه در بهشت های جاودان به آنان وعده داده است و خشنودی خدا بزرگتر است این است همان کامیابی بزرگ)

(۲) ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ (صف، ۱۲) (تا گناهانتان را بر شما ببخشد و شما را در باغهایی که از زیر درختان آن جویبارها روان است و در سراهایی خوش در بهشت های همیشگی در آورد این خود کامیابی بزرگ است)

مراد از مسکن طیب مفهومی فراتر از پاک و یا حلال می باشد که می توان آن را با واژه «دلپذیر، مطبوع و خوشایند» در فارسی معادل یابی کرد بر اساس تحلیل فوق یکی از ویژگی های خانه مطلوب بر اساس مبانی قرآنی و الهام از ویژگی های بهشت، «طیب بودن مسکن» است (شکرانی، ۲۴۸، ۱۳۸۸-۲۴۹) بر اساس مفهوم مسکن طیب که به آن اشاره شد و نیز بر پایه روایات باید محل تخلیه، یا دستشویی، دور از محل بیتوته، باشد امروزه با تقلید از خانه سازی غربی

معمولا محل دستشویی در داخل خانه و اغلب بین اتاق های خواب قرار می گیرد که این امر نه با اصول بهداشتی معاصر سازگار است و نا با الگوی مسکن طیب قرآنی، لذا در طراحی واحدهای مسکونی قطعا باید تدابیری اندیشیده شود که دستشویی خارج از محل سکونت قرار گیرد (شکرانی، ۲۵۰، ۱۳۸۸)

◆ (۴-۴) وسعت مسکن

شکی نیست که محیط زندگی هر شخصی بر رفتار و خلقیات فرد موثر است امام علی علیه السلام در مورد تاثیر محیط بر رفتار انسان ها شهر کوفه را مثال میزند و می فرماید: «...بلادکم انتن بلاد الله تر به: اقربها من الماء، و ابعدھا من السماء، و بها تسعة اعشار الشر، المحتبس فيها بذنبه، و الخارج بعفو الله...» (سید رضی، خطبه ۱۳) (خاک شهر شما بدبوترین شهرهاست از همه جا به آب نزدیکتر و از آسمان دورتر است و نه دهم شر و فساد در شهر شما نهفته است، کسی که در شهر شما باشد گرفتار گناه و آنکه بیرون رود در پناه عفو خداست)

یکی از محیط های زندگی که انسان بیشتر عمر خود را در آن می گذارند خانه است که مسلمان بزرگی و تنگی آن بر رفتار و کنش های انسان بی تاثیر نخواهد بود. لذا در شرع مقدس اسلام به بزرگی خانه جهت زندگی راحت و آسوده تاکید شده است یکی از انصار از تنگی خانه خود به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گفت، پیامبر خدا فرمودند: «ارفع صوتک ما استطعت و سل الله ان یوسع الیک» (کلینی، ۱۴۱۳ق، ۵۲۶، ۶) (صدای خود را بلند کن و از خدا بخواه که خانه ات را گشاده گرداند) در حدیث دیگری می فرمایند: «چهار چیز از سعادت و چهار چیز از بدبختی انسان است چهار چیزی که از سعادت آدمی است عبارتند از: زن صالح، خانه وسیع، همسایه صالح و مرکب چاب سوار، و اما از چهار چیزی که از بدبختی است عبارتند از: همسایه بد، زن بد، خانه تنگ و مرکب بد» (شیخ حسن، ۴۲۲، ۱۳۶۵) از امام علی علیه السلام در مورد بهترین زندگی سوال شد ایشان فرمودند: «وسعت منزل و بسیاری دوستان» (همو)

امام محمد باقر علیه السلام نیز تنگی خانه را نکوهش کرده می فرمایند: «از بدبختی مومن تنگی منزل است» (محدث عاملی، ۱۴۰۹ق، ۵۵۹، ۳) بنابراین در طراحی خانه وسعت منزل و بزرگی آن باید مورد توجه قرار بگیرد. همچنین در طراحی خانه بر اساس سیره اهل بیت علیهم السلام می توان اتاقی را برای نماز طراحی کرد.

رعایت برخی اصول و
کارگروه های اسلامی

در روایات متعددی آمده است که جایگاهی در خانه برای عبادت و یاد خدا اختصاص داده شود که به عنوان نمونه به یک روایت اشاره می‌کنیم: «**كان علي بن أبي طالب قد جعل بيتا في داره ليس بالصغير ولا بالكبير لصلاته...**» (مجلسی، بی تا، ۱۶۱، ۷۶) یعنی حضرت علی علیه السلام در خانه اتاقی که نه بزرگ بود و نه کوچک به نماز اختصاص داده بود.

◆ ۴-۵) پرهیز از اسراف در طراحی خانه

بزرگ بودن وسعت خانه گرچه مورد سفارش اهل بیت علیهم السلام بوده اما اسراف در این زمینه بخصوص در طراحی منزل در آیات و روایات مورد نکوهش قرار گرفته است. این درست است که از نظر اسلام شایسته است مومن در خانه‌ای وسیع به سر ببرد تا زندگی راحتی داشته باشد و در آسایش به سر ببرد اما زیاده روی در این امور را همچون سایر امور زندگی اجازه نداده است و صلاح نمی‌داند. رعایت حد وسط و عدم گرایش به افراط و تفریط، توصیه‌ای است که در همه امور، و در زمینه ساخت خانه نیز وارد شده است. خانه انسان جایی برای حفظ خانواده و برآورده نیازهای فضایی مختلف افراد خانواده است محلی امن و مناسب را بر گرد هم بودن اعضای خانواده و تامین آسایش آنان فراهم می‌سازد. حال اگر کسی با این نیت به ساخت خانه‌ای برای خود و خانواده اش بپردازد بسیار خوب و پسندیده است اما اگر به خانه همچون بخشی از مال و اموال دنیایی دل بسته شد و یا اینکه از آن به عنوان وسیله‌ای برای نمایش و خودنمایی به دیگران استفاده گردید عواقب ناخوشایندی در پی خواهد داشت در آیه ۲۴ سوره توبه خداوند به کسانی که خانه‌های خود را محبوب‌تر از خدا و پیامبر و جهاد در راه خدا می‌دانند، وعده مجازات داده است. ﴿قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ (توبه، ۲۴) (بگو اگر پدرانتان و پسرانتان و برادرانتان و همسرانتان و خویشاوندانتان و اموالی که به دست آورده‌اید و تجارتی که نگران کساد آن

هستید و از خانه‌هایی که از داشتن آنها احساس خشنودی و آسایش می‌کنید نزد شما از خداوند و پیامبرش و جهاد در راه دین خدا عزیزتر و محبوب‌ترند، پس

رعایت برخی اصول و
کارکردهای اسلامی

منتظر باشید که خداوند امرش را در مورد مجازات شما تحقق بخشد همانما خداوند مردمان فاسق را هدایت نمی کند)

قرآن کریم در مذمت قوم عاد که خانه هایی برای فخرفروشی می ساختند می فرماید: ﴿ أَتَبْنُونَ بُكُلًّا رِيعَ آيَةٍ تَعْبَثُونَ * وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴾ (شعرا، ۱۲۸-۱۲۹) چرا در هر بلندی به بیهوده سری، بنایی عظیمی می سازید / و کاخهایی افراشته فراهم می آورید به این خیال که جاودانه در آن بمانید / مفسرین در رابطه با این آیه گفته اند: «گویا قوم عاد در بالای کوهها و نقاط بلند، ساختمانهایی می ساختند و آن هم به بلندی کوه تا برای گردش و تفریح بدانجا روند، بدون اینکه غرض دیگری در کار داشته باشند، بلکه صرفا به منظور فخر نمودن به دیگران و پیروی هوا و هوس که در این آیه ایشان را برای کارشان توبیخ می کند» (طباطبایی، ۱۳۷۴ ش، ۴۲۱، ۱۵)

صاحب مجمع البیان نیز در ذیل این آیه می نویسد: «آیا در هر نقطه مرتفعی بنایی می سازید که برای سکونت مورد احتیاجتان نیست بلکه منظور شما لهو و بیهودگی است ساختمانهایی که مورد نیاز نباشد بیهوده است» (طبرسی، ۱۳۷۲ ش، ۴۳، ۱۸) شواهد روایی در این زمینه زیاد است که به چند مورد اشاره می شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمایند: «...من بني بنيان رياء و سمعه، حمله يوم القيامة الي سبع ارضين، ثم يطوقه نارا توقد في عنقه، ثم يرمي به في النار. فقلنا يا رسول الله! كيف يبني رياء و سمعه؟ قال يبني فضلا علي ما يكفيه، او يبني مباحاه» (محدث عاملی، ۱۴۰۹ ق، ۵۸۸، ۳) (هرکس بنایی را به ریا و برای شهرت بسازد او را در قیامت به هفت طبقه زمین می برد، سپس به صورت گردنبندی آتشین بر گرد گردن او در می آید، و آنگاه همراه با آن در آتش فرو افکنده می شود گفتیم یا رسول الله! خانه چگونه به ریا و شهرت ساخته می شود؟ فرمود به اینکه بیش از اندازه کفاف بسازد یا برای اینکه به آن ببالد)

امام صادق علیه السلام نیز در این رابطه می فرماید: «ما بني فوق ما يسكنه، كلف حمله يوم القيامة» (محدث عاملی، ۱۴۰۹ ق، ۵۸۷، ۳) (هر بنایی که بیش از نیاز سکونت ساخته شود صاحب آن در قیامت مکلف به حمل آن می شود) (همو) (هر بنایی که بیش از کفاف و بسندگی باشد در روز قیامت وبال و عقوبتی برای صاحب آن خواهد شد)

یکی دیگر از نکاتی که باید در ساخت خانه مورد توجه قرار داد رنگ و نمای خانه است از آنجا که تک تک خانه ها با یکدیگر فضای روستا را می سازند استفاده از رنگهایی شاد فضای فیزیکی را با بهجت انگیز می گرداند قرآن کریم در جریان رنگ گاو بنی اسرائیل پیشنهاد میکند که گاوی را بکشند که رنگش تماشاگران را خوشایند باشد. ﴿ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لُونَهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاطِرِينَ ﴾ (بقره، ۶۹) گفتند از پروردگارت بخواه تا بر ما روشن کند که رنگش چگونه است؟ گفت وی می فرماید آن ماده گاوی است زرد یک دست و خالص، که رنگش بینندگان را شاد می کند (در این آیه خداوند رنگ زرد را شادی آفرین معرفی می کند که می تواند در نمای خانه ها مورد استفاده قرار گیرد همچنین رنگ سبز نیز در قرآن و روایت بهجت آفرین معرفی شده (حج، ۵، ووق، ۷، سید رضی، حکمت ۴۰۰) که می تواند در رنگ آمیزی داخل خانه مورد استفاده قرار بگیرد.

نتیجه

باتوجه به مطالب عنوان شده در این مقاله نتایج زیر قابل استنباط است:

۱) شرایط مطلوب برای سکونت به لحاظ زیستی از منظر قرآن و حدیث، امنیت مکان به طور عام، داشتن منابع آبی و حاصلخیزی آن منطقه و همچنین داشتن راههای مواصلاتی امن و آباد می باشد.

۲) سرمایه گذاری و برنامه ریزی برای روستاهایی که شرایط مطلوب سکونت را دارا نیستند به نوعی اتلاف سرمایه محسوب می شود.

۳) رعایت اصولی مانند «نظم و زیبایی و اتقان کار»، اصل «لا ضرر و لا ضرار»، اصل «عدم عسر و حرج»، رعایت اصول بهداشتی و همچنین گسترش فضای سبز در طراحی و بهسازی مناطق روستایی جزء آموزه های اسلامی است.

۴) اولین اقدامی که باید در ساخت مناطق مسکونی بایستی مورد توجه قرار بگیرد ساخت مسجد است.

۵) از منظر قرآن و روایات داشتن مسکن وسیع با رعایت نکات ایمنی و استحکام و همچنین رعایت نکات بهداشتی به طوری که به اسراف و تجمل گرایبی نرسیده باشد پسندیده است.

منابع و ماخذ

قرآن کریم

آسایش حسین/۱۳۸۳/اصول و روش های برنامه ریزی روستایی/بی جا/انتشارات دانشگاه پیام نور/چاپ ششم
پاینده ابوالقاسم/۱۳۸۲/نهج الفصاحه مجموعه کلمات قصار حضرت رسول (ص)/تهران/ادنیای دانش/چاپ چهارم
تمیمی آمدی عبدالواحد/بی تا/غررالحکم و دررالکلم/ترجمه و نگارش محمد علی انصاری قمی/تهران/دفتر نشر فرهنگ
اسلامی

جوادی آملی/۱۳۸۶/اسلام و محیط زیست/قم/مرکز نشر اسراء/چاپ سوم

دستغیب شیرازی سید عبد الحسین/۱۳۶۵/گناهان کبیره/بی جا/انتشارات کانون تربیت

راغب اصفهانی حسین بن محمد/۱۴۱۲ق/المفردات فی غریب القرآن/بیروت/دارالعلم الدارالشامیه

ربانی رسول/نقی ایزدی سیدعلی/۱۳۸۸/تبیین اندیشه اسلامی پیرامون شهر و شهرنشینی با تاکید بر متون دینی/مجموعه
مقالات نخستین همایش آرمان شهر اسلامی/به اهتمام دکتر اصغر منتظرالقائم/انتشارات دانشگاه اصفهان/چاپ دوم

رضوانی محمدرضا/۱۳۸۳/مقدمه ای بر برنامه ریزی روستایی در ایران/بی جا/نشر قومس

رضوانی محمدرضا/۱۳۸۷/توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار/تهران/موسسه انتشارات دانشگاه تهران

سرتیپی پور محسن/۱۳۸۵/ش/مسکن روستایی در برنامه ریزی توسعه/نشریه هنرهای زیبا

سید رضی/۱۳۷۹/نهج البلاغه/ترجمه محمد دشتی/قم/انتشارات مشرقین

شکرانی/۱۳۸۸/مهندسی فرهنگ اسلامی در مولفه ها و ویژگی های شهرسازی/مجموعه مقالات نخستین همایش آرمان
شهر اسلامی/به اهتمام دکتر اصغر منتظرالقائم/انتشارات دانشگاه اصفهان/چاپ دوم

طباطبایی سید محمد حسین/۱۳۷۴/ش/المیزان فی تفسیر القرآن/ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی/قم/دفتر
انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم/چاپ پنجم

طبرسی فضل بن حسن/۱۳۷۲/ش/مجمع البیان فی تفسیر القرآن/تهران/انتشارات ناصر خسرو/چاپ سوم

عماد سید علی/سنایی راد عباسعلی/۱۳۸۸/مؤلفه های شهر اسلامی/مجموعه مقالات نخستین همایش آرمان شهر
اسلامی/به اهتمام دکتر اصغر منتظرالقائم/انتشارات دانشگاه اصفهان/چاپ دوم

فیاض انوش ابوالحسین/۱۳۸۸/شاخصه های فرهنگ و کالبد خانه در منابع اسلامی/مجموعه مقالات نخستین همایش
آرمان شهر اسلامی/به اهتمام دکتر اصغر منتظرالقائم/انتشارات دانشگاه اصفهان/چاپ دوم

کلینی محمد بن یعقوب/۱۴۱۳ق/اصول کافی/بیروت/دارالاضواء

مجلسی/سال های چاپ مختلف/بحار الانوار/الجامعه لدراخبار الائمه الاطهار/تهران/انتشارات اسلامی

محدث عاملی/۱۴۰۹ق/تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه/قم/نشر آل البیت

مکارم شیرازی ناصر و دیگران/۱۳۷۴/ش/تفسیر نمونه/تهران/دارالکتب الاسلامی

نوری طبرسی میرزا حسین/۱۳۱۸-۱۳۲۱/ش/مستدرک الوسائل/بی جا/نشر الاسلامیه

یدقار ع/۱۳۸۲/روند تحول و چالش های عمرانی و توسعه روستایی در ایران/پژوهش های جغرافیایی/شماره ۴۸

رعایت برخی اصول و
کارکردهای اسلامی